

KÖRÖSI GÁBOR*

LEHETETT VOLNA KÍMÉLETESEBBEN?

A Munkügyi Szemle 2011. januári számában több publikáció foglalkozik a vállalatok szociális felelősségével. Ehhez kapcsolódva a szerkesztőség arra kért, hogy válaszoljam meg: szükségszerű volt-e a munkaerő-rombolás, amely a rendszerváltás idején, illetve a közelmúltban a válság idején lejátszódott? Elképzelhetők lettek volna nagyobb társadalmi felelősséget tükröző vállalati stratégiák is?

A kérdésekre adott választ két részre bontanám: egészen más volt a rendszerváltás időszaka, mint a mostani válság. Nem elsősorban azért volt más, mert a foglalkoztatás sokkal gyorsabban, és drasztikusabban csökkent 1989 után, hanem más folyamatok határozták meg a gazdasági aktivitás alakulását.

A rendszerváltás idején több sokk rakódott egymásra. Így a 70-es évek vége óta halogatott szerkezetátalakítás (a bányászat és kohászat racionalizálása), ami Nyugat-Európa iparvidékein (Ruhr-vidék, Elzász, Vallónia, vagy Birmingham környéke) önmagában is évtizedes strukturális válságot okozott, de Magyarországon egybeesett a KGST kereskedelem összeomlásából származó piacvesztéssel, a külkereskedelem liberalizálása következtében hirtelen támadt importversennyel, a szubvenciók leépítésével, az új számviteli- és csődtörvénnyel kikényszerített alkalmazkodási sokkkal, és a termelészövetkezetek elleni politikai indíttatású támadással.

A hirtelen gyökeresen megváltozott helyzethez egy súlyosan tőkehiányos környezetben csak nagyon kevés vállalat tudott komoly veszteségek nélkül alkalmazkodni, sok vállalatnál a túlélés volt a tét. Ilyen körülmények között természetes volt, hogy a vállalatok jelentős része a piacvesztéshez alkalmazkodva, költségeket csökkentve gyakran jelentős leépítésekre kényszerült.

A rendszerváltás idején nem volt elvárható a vállalatoktól, hogy saját – amúgy is kétes – túlélésüket kockáztatva tovább foglalkoztassák a korábbi létszámot. Erre mód sem volt. Emellett a rendszerváltás egy valódi teljes foglalkoztatáshoz szokott társadalomra zúdult rá, így sokakban akkor valószínűleg nem is tudatosultak a tömeges, tartós munkanélküliség társadalmi következményei. A 80-as években sokan gondolták, hogy „egy kis munkanélküliség jót tenne”, növelné a gazdasági hatékonyságot, és így a gazdasági teljesítményt. Ezért azt gondolom, *a rendszerváltás idején a vállalatoktól aligha lehetett volna elvárni különös szociális érzékenységet.*

Az Antall-kormány Kupa Mihály pénzügyminisztersége alatt a mikrogazdasági alkalmazkodás kikényszerítését tekintette legfontosabb céljának, aminek következtében a 90-es évek elején az összes volt szocialista ország közül Magyarországon volt a legkeményebb a készletelés a racionalizálásra.

---

* Körösi Gábor tudományos főmunkatárs, MTA Közgazdaságtudományi Intézet.

Ennek egyik oka a költségvetési kényszer volt: az eladósodott országnak nem állt módjában szubvenciókkal csökkenteni a sokkhatást. Másrészt az a remény is motiválta, hogy viszonylag rövid idő alatt kialakul egy olyan vállalkozói réteg, amely kihasználja a megnyíló piaci lehetőségeket, és a gyorsan zsugorodó volt szocialista nagyvállalatokban felszabaduló erőforrásokat képes lesz felszívni.

A magas infláció okozta bizonytalanság és a gazdaságot sújtó tökehiány mellett azonban csak viszonylag kevés újonnan alapult vállalat volt képes gyors és stabil expanzióra, a szerkezetváltás jórészt a multinacionális vállalatok 90-es évek közepén felgyorsuló magyarországi beruházásainak lett a következménye.

A foglalkoztatás nálunk a rendszerváltó országok átlagánál jóval gyorsabban csökkent. 1996-ban érte el mélypontját az 1989-es szint durván 70%-ával, míg más átalakuló országokban általában csak valamikor az ezredforduló táján ért véget ez a folyamat. Egyes országokban (például Bulgáriában vagy a balti országokban), összességében a magyarhoz hasonló, vagy azt még meg is haladó mértékben csökkent a foglalkoztatás.

A csökkenés ott volt kisebb (például Csehországban vagy Lengyelországban), ahol a vállalatok kényszerű piacgazdasági alkalmazkodásának folyamatát elhúzták az uniós csatlakozásig. De a szocializmusbeli foglalkoztatási szinthez képest mindenhol jelentős, összességében legalább 20% körüli csökkenés következett be, csak a magyarországinál lassabban. Továbbá a munkájukat elvesztők sokkal nagyobb arányban váltak (strukturális) munkanélkülivé, kevesebben szorultak ki véglegesen a munkapiacról.

Ebben valószínűleg két tényezőnek volt fontos szerepe: egyrészt Magyarországon a többi átalakuló országnál lényegesen többen szorultak be a nagyon szegényes munkalehetőséget kínáló falvakba, ahol a gyakorlatilag értékesíthetetlen, de viszonylag jó minőségű családi ház röghöz köti őket. Másrészt nálunk a rendszerváltást követő években sokkal könnyebben tudták magukat rokkanttá nyilváníttatni az állásukat veszítők.

Az alacsony szinten állandósult foglalkoztatás ellenére 1992 után a versenyszférában intenzív volt a munkahelyteremtés, a sikeres mikrogazdasági alkalmazkodás következtében a volt szocialista országok közül a 90-es években a vállalatok Magyarországon kivételesen sok új munkahelyet teremtettek. A munkahelyteremtés intenzitása 2007-ig lényegében változatlan volt: az 5 főnél többet foglalkoztató vállalatok évente körülbelül negyedmillió új munkahelyet hoztak létre. Azonban ezzel párhuzamosan majdnem ugyanannyi munkahely el is vészett a leépülő, vagy éppen felszámolt cégeknél, így az aggregált foglalkoztatás alig változott.

A válság alatt, 2007 után az aggregált foglalkoztatás jelentősen csökkent. Ennek fő oka azonban nem a munkahelyrombolás volt. Ugyanis a kormány a válságra munkahely-megtartó programmal reagált, és ebben nagyon sok vállalat is partner volt, akár még a kormánytól kapott szubvenció

nélkül is, mivel a vállalatoknak sem jó, ha egy átmenetinek remélt visszaesés során elbocsájtják kipróbált, jól képzett szakembereiket. Így a foglalkoztatás intenzitása ugyan csökkent, mivel sokan csak részidőben dolgoztak (amihez persze esetenként lényegesen alacsonyabb kereset párosult) de a munkahelyrombolás intenzitása nem volt lényegesen nagyobb, mint korábban: továbbra is 250 ezernél alig több munkahely veszett el egy évben.

A foglalkoztatás csökkenését a korábbinál sokkal gyengébb munkahelyteremtés okozta. A válság alatt a korábbinál kevesebb új vállalat alakult, és csak kevesen voltak képesek a foglalkoztatás bővítésére. Így a munkanélküliség növekedése *nem a vállalatok felelőtlenségének a következménye, hanem azé, hogy a visszaeső kereslet mellett nagyon kevés olyan cég volt, amelyik bővíteni tudta tevékenységét.*